

Malustyik Brigitta

A BREXIT KALANDOS ÚTVESZTŐI – RECENZÍÓ A BREXIT FORGATÓKÖNYVEI ÉS HATÁSAI CÍMŰ KÖNYVRŐL

The Adventurous Mazes of Brexit – Review of the Book *Scenarios and Impacts of Brexit*

Malustyik Brigitta doktori hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola; tanársegéd, Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, malustyik.brigitta@uni-nke.hu

A jelen recenzió tárgyául szolgáló kötet szerzői A modern állam gazdasági szerepének leg-újabb dimenziói elnevezésű Ludovika Kutatóműhely keretében végzett kutatásaik eredményeit mutatják be A brexit forgatókönyvei és hatásai című könyvben, kitérve annak gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, bel- és külpolitikai, valamint munkaerőpiaci vonatkozásaira. Bár a témával foglalkozó szakirodalom mára már rendkívül terjedelmes és sokoldalú, a kötet innovatív jellege több szempontból is megmutatkozik. Egyrészt, mert a laikus olvasó számára is érthető módon, ugyanakkor kellő tudományos megalapozottsággal mutatja be a kilépési folyamat kapcsán tárgyalandó részterületeket; másrészt pedig, mert a kötet nem csupán a brexittárgyalások előrehaladásának bemutatására törekszik, hanem a szélesebb jogi, közgazdasági és politikai összefüggéseket elemzi. Így az idő rohamos előrehaladása ellenére is érdemes a kötetet akár tankönyvként, akár ismeretterjesztő jelleggel egyéb forrásként alkalmazni, mert a tanulmányok tartalma továbbra is változatlanul időszerű.

KULCSSZAVAK:

brexit, dezintegráció, európai integráció, Európai Unió, kilépés

The authors of the book analysed in this review present the results of their research made in the frame of the Recent Dimensions of the Economic Role of the Modern State Ludovika Research Workshop. They use an interdisciplinary approach in the book entitled Scenarios and Impacts of Brexit covering the economic, commercial, financial, internal and foreign policy and labour market aspects of Brexit. Although the literature on the topic is extremely extensive and versatile, the innovative nature of the volume is evident in several ways. On the one hand, it presents the

sub-topics to be discussed in connection with the leaving process in an easy-to-read manner for the general audience; and at the same time with sufficient scientific substantiation. On the other hand, it not only seeks to show the progress of the Brexit negotiations, but also describes the wider legal, economic and political context. Thus, despite the progress of time, it is worthwhile to use the book either as a college textbook or as another source of information, because the content of the studies is still up to date.

KEYWORDS:

Brexit, disintegration, European integration, European Union, leaving the EU

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A 2020-as évet annak tudatában zárhattuk, hogy szinte az utolsó pillanatban létrejött a *deal* – utalva a könyv szemléletes borítójára – az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeni kapcsolatrendszeréről. Mindettől függetlenül a jelen recenzió alapját képező tanulmánykötet nem vesztett aktualitásából, hiszen a szerzők a kilépés eljárásrendjének dilemmáit és legkritikusabb pontjait felvázolva hiánypótló, tudományos igényességgel írt művet hoztak létre.

A szerzők sorában olyan neves szakértőkkel találkozunk, mint Arató Krisztina, Bóka János, Elekes Andrea, Halmai Péter, Kaszap Márton, Koller Boglárka, Kutasi Gábor, Regős Gábor, Szarvas Erik és Szemlér Tamás, akik tanulmányaik megírásához szükséges kutatásaikat *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* elnevezésű Ludovika Kutatóműhely keretében végezték.

Bár a brexit kérdéskörével foglalkozó szakirodalom mára már rendkívül terjedelmes és sokoldalú, jelen tanulmánykötet innovatív jellege a téma interdiszciplináris megközelítmódjában rejlik, ahol egy műben taglalják a kilépés legfontosabb jogi, gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, bel- és külpolitikai, valamint munkaerőpiaci útvesztőit. Ugyanakkor – minthogy a kötet közgazdaságtudományi kutatóműhely keretében készült – abban kiemelt helyet foglal el a brexit gazdaságtudományi elemzése, amely a terjedelem mintegy háromnegyedét teszi ki.¹

A megcélzott olvasóközönségről elmondható, hogy a könyv nemcsak a témában jártas oktatóknak, kutatóknak és gyakorló szakembereknek íródott, hanem az állam- és közgazdaság-tudományi, közgazdaság-tudományi, illetve jogtudományi képzéseken részt vevő egyetemi hallgatók figyelmébe is ajánlható, akár tankönyv formájában alkalmazva is. Ugyanis a szerzők közérthető és olvasmányos, ugyanakkor kellően tudományos megfogalmazásmódjukkal könnyen elsajátíthatóvá teszik a leírtakat. Ehhez járul hozzá továbbá az egyes tanulmányok logikus felépítése, ahol a szerzők különös hangsúlyt fektettek az adott téma megértéséhez szükséges alapfogalmak és háttérismeretek bemutatására, biztosítva ezzel a további részek megértését. Kiemelendő még, hogy a szerzők az esetek többségében színes ábrákkal és táblázatokkal szemléltetik a leírtakat, hozzájárulva ezzel az ismeretanyag áttekinthetőségéhez. A releváns hazai és külföldi szakirodalom feldolgozását mutatja többek között az összesen közel 700 tételt számláló forrásjegyzék.

¹ *A modern állam gazdasági szerepének legújabb dimenziói* Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében készült integrációelméleti kötet, illetve a szerző legutóbbi átfogó műve is magukban foglalják, illetve még szélesebb összefüggésrendszerbe helyezik a dezintegráció és a brexit problémakörét. Halmai Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus, 2020c. 68–76; Halmai Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020d.

2. A KÖTET FELÉPÍTÉSE ÉS TARTALMA

A szerzők a brexittárgyalásokkal párhuzamosan folytatták kutatásaikat, így a kézirat 2018. március 31-i lezárását követő eseményeket a szöveg szükségképpen nem tükrözheti. Bár –ahogy azt a második szerkesztői előszóban is olvashatjuk – a kéziratot 2019 novemberében felülvizsgálták a tárgyalások előrehaladásának tükrében, kétségtelen, hogy a tanulmányokban foglalt egyes konkrét megállapítások, a tárgyalások további alakulásának függvényében, veszíthettek aktualitásukból. Az olvasás során azonban nyilvánvalóvá válik számunkra, hogy a kötet valódi jelentősége nem a brexittel kapcsolatos egyeztetések elemzésében érhető tetten, hanem sokkal inkább a kilépés elméleti hátterének bemutatásában és a szélesebb gazdasági, jogi és politikai összefüggések feltárásában. Mindezek tekintetében a recenzens messzemenőig egyetért a szerkesztő azon gondolatával, miszerint a tanulmányok tartalma, az idő rohamos előrehaladása ellenére is, változatlanul időszerű.

A kötet tíz tanulmányt foglal magában, amelyek mindegyike a brexit egy-egy nagyon lényeges aspektusát járja körbe.

Koller Boglárka tanulmányában (*Új Európa 2019. március 29. után? – a brexit természetrajza*) az Egyesült Királyság sajátos európai kötődésének bemutatására törekszik, kiválóan érzékeltetve, hogy a szigetország valójában sosem találta meg igazán a helyét az európai integrációban. A szerző a belépés körülményességének felvázolását követően a britek szuverenitáskonceptiója és az egykori európai uniós tagságuk közötti feszültséget is érzékelteti, amely végső soron egy politikai kampánystratégia eredményeként a kilépéshez vezetett. Az Egyesült Királyság és az Európai Unió között folytatott kilépési tárgyalások addig lezárult első szakaszának bemutatásával folytatja a szerző, ahol kiemeli, annak legfontosabb alapelve volt, hogy az egységes belső piac működési alapját képező alapszabadságok, úgymint a személyek, a szolgáltatások, a tőke és az áruk szabad áramlása elválaszthatatlanok egymástól, így kizárt az úgynevezett *cherry-picking*, azaz az alapszabadságok közüli válogatás. A fejezet értékét növeli, hogy a szerző bemutatja az egyes tárgyalási pontok brit belpolitikai hátterét is. Az addigi tárgyalások kulcsterületei között kiemeli az uniós polgárok szabad mozgását, Írország és Észak-Írország kérdéskörét és az Egyesült Királyság pénzügyi kötelezettségvállalásának témáját. Ennek során a tanulmány írásakor még kétségtelenül reális veszéllyel fenyegető, kemény brexit várható negatív következményeire hívja fel a figyelmet, amelyet a brit belpolitikai problémákkal, valamint a brit állampolgárok brexittitűdjének változásával kapcsol össze.

A második tanulmány (Arató Krisztina: *Érvek és ellenérvek a brexitkampányban – mit mondanak az Európai Unióról?*) a recenzens számára eddig ismeretlen nézőpontból közelíti meg a brexit kérdéskörét, ugyanis a brexitkampányt a *kilépés és a maradás kampány* érvei mögött meghúzódó narratívák tükrében vizsgálja. A szerző érezve, hogy a témakör megértéséhez a laikus olvasónak (a recenzent is beleértve) szüksége lehet az alapfogalmak megismerésére, bemutatja a mítoszok és ellenmítoszok elméleti kereteit, szemléletes példákkal érthetővé téve a leírtakat. Ezt követően közeledve a fejezet tulajdonképpeni témájához, az Európai Unióval kapcsolatos mítoszok és azok cáfolatát jelentő ellenmítoszok bemutatására kerül sor. A mítoszok oldaláról említi a béke, a racionalitás, valamint

a gazdasági együttműködés és siker kérdéskörét, míg az ellenmítoszok sorában a demokrácia hiányát, a nemzeti szuverenitás fenyegetését és cselekvésképtelenséget vázolja fel. Ezen elméleti megalapozást követően tér rá a brexitkampány kérdéskörére, ahol áttekinti a kilépés és a bennmaradás mögött meghúzódó érveket a különböző narratívákat alapul véve. Ennek során érinti a szuverenitást, a demokráciát, a gazdaságot, a bevándorlást, a tagdíjat, illetve a jog és a védelem témakörét. Külön kiemelendő a leírtak táblázatos összefoglalása, amely könnyű eligazodást ad a narratívák tömkelegében.

Kaszap Márton a brexitet a brit pártverseny vonatkozásában dolgozza fel a kötet harmadik tanulmányában (*A brexit és a brit pártverseny*), ahol érdekesítő rálátást kapunk arra, hogy a brit belpolitikai pártharcok és egy új ideológiai kampánycsapat megjelenése hogyan vezetett a népszavazáshoz, majd pedig magához a brexithez. A szerző az előzményeket egészen 2010-ig vezeti vissza, a Konzervatív Párt rosszul sikerült *Big Society* kampányáig, amelynek eredményeként a párt nem tudott abszolút többséghez jutni az Alsóházban. A fejezet olvasása során világossá válik számunkra, hogy a brexit egyik közvetlen előzménye, a Lynton Crosby vezette új ideológiai kampánycsapat megjelenése, amely új stratégiáját a kelet-európai bevándorlókra építette, alkalmas eszköznek bizonyult a „kékgaléros” választók megszólítására. Ezt követően a szerző David Cameron 2013-as Bloomberg-beszédétől kezdve, a 2015. évi parlamenti választásokon és a 2016-os brexit-népszavazáson át a 2017. évi előrehozott választásokig elemzi a pártverseny alakulását és annak legfőbb eredményeit. Ennek során részletesen kitér arra, hogy hogyan tudta elhatárolni a Konzervatív Párt az új kampányüzenetét az Egyesült Királyság Függetlenségi Pártjától, az alkalmazkodó stratégia segítségével. A népszavazást bejelentő, 2013-as Bloomberg-beszédet a szerző mérföldkőként értelmezi, ugyanis álláspontja szerint ezzel sikerült az EU-témát az elsőrendű parlamenti választások központi témájává tenni azzal, hogy egyértelmű választás elé állította a szavazókat. A 2015-ös parlamenti választás sikeressége, bár alátámasztotta a Konzervatív Párt stratégiájának hatásosságát, azonban a szerző álláspontja szerint is rendkívül behatárolta annak mozgásterét. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint David Cameron brexitnépszavazást követő lemondása, amely – a szerző megfogalmazása szerint – újabb „dominóhatást” indított el a brit belpolitikában. Kiemeli továbbá, hogy ez a tendencia Theresa May tárgyalási pozíciójának gyengülésében volt leginkább tetten érhető, amelyet a 2017. évi előrehozott választások nem várt eredményével magyaráz.

A tanulmány érdeme annak alaposága és a feltárt összefüggések mellett, annak új megközelítésmódjában rejlik. Ugyanis a témát kevésbé ismerők hajlamosak lehetnek a brexitet csupán a népszavazás és az azt követő események kontextusában vizsgálni. Azonban a tanulmány elolvasását követően a recenzens számára is világossá vált, hogy ettől ez jóval összetettebb belpolitikai folyamat eredményeként értelmezendő.

A következő tanulmányban (*A brexit jogi útvesztői*) Bóka János nem kisebb feladatra vállalkozott, mint a kilépés jogi szabályozási hátterének feltérképezésére. A tanulmány címe rendkívül beszédes, ugyanis valóban hézagokkal teli, értelemszerűen korábbi precedens nélküli világba kalauzolja el az olvasót. E területen az eligazodás még az EU-jog legkiválóbb művelői számára is nehézséget okozhat, ugyanis a Szerződés kilépési eljárást tartalmazó szabályai (az EUSZ 50. cikke) számos jogbizonytalanságot hagynak maguk után.

A szerző amellet, hogy részletesen felvázolja az említett szabályozási hátteret, a brexit példáján keresztül támasztja alá a bizonytalansági faktorokat. A kilépési eljárás egyik ilyen bizonytalansági tényezőjeként emeli ki: az EUSZ nem tartalmaz időkorlátot arra vonatkozóan, hogy mikor kell bejelenteni az Európai Tanácsnak a kilépési döntést. A szerző ezen kívül további érdekes dilemmákat vet fel a kilépési eljárás kapcsán: például, hogy vajon az EUSZ 4. cikk (3) bekezdésében foglalt lojális együttműködés követelményébe ütközik-e, hogy az Egyesült Királyság a kilépési szándék bejelentése előtt már gazdasági és kereskedelmi tárgyalásokat folytatott Kínával és Indiával. Ezt követően a kilépési megállapodás megkötésére vonatkozó szabályok bemutatására kerül sor, az addigi tárgyalások előrehaladásának fényében, majd a kilépés joghatásainak áttekintése következik. Az Egyesült Királyság és az Európai Unió közötti jövőbeni kapcsolatot illetően a szerző különböző dilemmákat vet fel, amelyeket bár az akkor rendelkezésre álló információk alapján fogalmaz meg, nem vesztették el aktualitásukat a jelenlegi helyzetben sem, hiszen a kilépéssel kapcsolatos jogalkotási feladatok jelentős részének megvalósítása még ezután következik.

A könyv legterjedelmesebb része a kötet szerkesztője, Halmi Péter által írt ötödik tanulmány² (*A brexit gazdaságtana*), amely a brexitet a gazdasági integráció szemszögéből, komplex módon vizsgálja. A terjedelmen így nem kell meglepődnünk, ugyanis a szerző kitér mind a kereskedelem, a közös költségvetés, a migráció, a külföldi közvetlen tőkeberuházások, illetve a pénzügyi kapcsolatok kérdéskörére, felvázolva a legfontosabb tárgyalási kérdéseket, a jövőbeni kapcsolat lehetőségeit és azok várható hatásait is.³

A tanulmány első része a brexit gazdasági szempontból leglényegesebb kérdését járja körbe: vajon fennmarad-e a reálgazdasági integráció a kilépést követően? A szerző ennek során bemutatja az egységes belső piachoz való hozzáférés minden aspektusára kitérve az EU-tagság előnyeit és hátrányait a britek szempontjából. Így a kereskedelmi kérdések vizsgálata során kiemeli, hogy a vámunió révén az EU-tagság jelentősen csökkenti a kereskedelmi költségeket a tagállamok között, továbbá növeli az áruk és a szolgáltatások hozzáadott értékét. Az Egyesült Királyság esetében különösen kimutathatók voltak az EU-tagság kereskedelmi szempontú pozitív hatásai, főleg az ágazaton belüli kereskedelem tekintetében. Hasonlóan pozitív hatást mutat be a szerző a pénzügyi kapcsolatok és a migráció tekintetében, amely utóbbi azért rendkívül érdekes tény, mert az Egyesült Királyság volt az egyik legnagyobb szószólója a *segélyturizmusnak*, amelynek valódi, statisztikai adatokkal alátámasztott háttere nem volt – ahogy azt a szerző is felvázolja.

² E tanulmány szerkesztője Pásztor Szabolcs.

³ A szerző több művében behatóan vizsgálta a brexit problémakörét. Lásd Halmi Péter: *A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. Európai Tükör*, 21. (2018), 2. 7–32; Halmi Péter: *A dezintegráció gazdaságtana. A Brexit esete. Közgazdasági Szemle*, 67. (2020b), 9. 837–877; Halmi Péter: *A populizmus ára: a Brexit adó. Magyar Tudomány*, 181. (2020e), 12. 1621–1635; Halmi (2020d): i. m.

A tanulmány következő része a brexit lehetséges forgatókönyveit térképezi fel a brexit utáni lehetséges megállapodások fajtáinak bemutatásával, latolgatva az egyes lehetőségek esélyét a brit álláspont, a tárgyalások előrehaladása és az átmeneti időszak alapvető sajátosságainak fényében. Így a megállapodási lehetőségek tárgyalása során lehetőségként vázolja fel az EGT-tagságot, a kétoldalú megállapodást (Svájchoz hasonlóan), a szabadkereskedelmi megállapodást, valamint az Egyesült Királyságnak legnagyobb szabadságot eredményező WTO-szabályok alkalmazását, amely ugyanakkor egyidejűleg az egységes belső piachoz való legkisebb mértékű hozzáférést is jelenti. A kapcsolatok jövőbeli rendezésének lehetőségeire kitérve, az átmeneti időszakot követő kapcsolati opciók áttekintése mellett, a kereskedelempolitikai útvesszőkre is kitér, ahol több, még ma is releváns kérdést fogalmaz meg.

A következő részben már a különböző hatáselemzések területére lépünk át, ahol a szerző elsősorban az EU elhagyásának rövid és hosszabb távú gazdasági hatásait vizsgálja az Egyesült Királyságra nézve. Ennek során három megközelítést vesz alapul: a csatlakozási tapasztalatok és az integráció hatásának ex post felmérését, az ex ante szimulációt számszerűsíthető egyensúlyi modellek alapján, illetve a redukált formájú ex ante becslést az EU-tagság kereskedelemre gyakorolt hatásairól. Az egyes vizsgálati modellek értékelése mellett a leglényegesebb hatások között emeli ki a közvetlen külföldi tőkeberuházásra és a migrációra gyakorolt hatást.

A tanulmány utolsó része szintén hatásvizsgálatot tartalmaz, azonban ezúttal az EU és a globalizáció jövőjére nézve. A tanulmány következtetéseit olvasva, amellyel, hogy számos akkor még megoldatlan kérdéssel találkozunk, egyértelművé válik az olvasó számára, hogy több, negatív gazdasági hatásra kell számítani.

Bár az Egyesült Királyság rendezett formában lépett ki az Európai Unióból, amelynek eredményeként az EU és az Egyesült Királyság egy szabadkereskedelmi alapokat megteremtő kereskedelmi megállapodást kötött, de ettől függetlenül még számos kérdés nyitva marad. Éppen ezért mindenképp érdemes kezünkbe fogni a szerző tanulmányát, hiszen számos olyan kritikus pontra hívja fel a figyelmet, amelyek még a jövőre nézve is tanulságosak és előremutatók lehetnek. Továbbá kiemelendők a leírtakat színesítő ábrák és táblázatok, amelyek segítik átlátni ezt az egyébként rendkívül bonyolult és összetett témakört.

Elekes Andrea, a hatodik tanulmány (*Nemzetközi kereskedelem – mi várható a pénzügyi szolgáltatások területén?*) szerzője is a brexit gazdasági vonatkozásainak vizsgálatára vállalkozott, azonban egy kicsit szűkebb aspektusból, a pénzügyi szolgáltatások oldaláról közelít. Ennek keretében elsőként az Egyesült Királyság, az egységes belső piac és a pénzügyi szolgáltatások kapcsolódási pontjait elemzi. Kitér arra, hogy az Egyesült Királyság az európai uniós pénzügyi szolgáltató piac egyik legnagyobb szereplője volt, ugyanakkor ez jelentős mértékben az EU-tagságnak volt köszönhető. Kiemeli a brexit időzítésének kedvezőtlen hatásait a pénzügyi szolgáltatási piac szempontjából, tekintettel az akkor megvalósuló jelentős, globális szintű pénzügyi reformokra, valamint a digitalizáció okozta neheztető körülményekre.

Ezt a tényt előrebocsátva elemzi a szerző a brexit lehetséges hatásait, kezdve a pénzügyi ökoszisztémára gyakorolt potenciális hatásokkal. Így felméri annak lehetőségét, hogy

az Egyesült Királyság bankszektora milyen termékeket és szolgáltatásokat nyújthat az EU területén lévő ügyfeleinek, az Egyesült Királyság és az egységes belső piac jövőbeli kapcsolatának forgatókönyvei tükrében.

A brexit versenyképességre gyakorolt potenciális hatásainak feltérképezése során a szerző kiemeli, hogy London a globális pénzügyi piac központja, így számos kérdés vetethető fel annak kapcsán, hogy a brexitet követően hogyan alakul a város pénzügyi központ-profilja. A potenciális hatások felmérésével kapcsolatban kitér az üzleti környezet változásából adódó következményekre, valamint az emberi erőforrás kérdéskörére is, amely a szerző előrevetítése szerint a legnagyobb változáson mehet keresztül a brexitet követően.

Ma már tudjuk, hogy az EU és az Egyesült Királyság között korlátozott megállapodás jött létre a pénzügyi szolgáltatások terén, valamint az nem tartalmaz kötelező érvényű szabályokat a pénzügyi kérdésekben folytatott együttműködésről sem. Ahogy Boris Johnson is kiemelte nyilatkozatában, ez volt az a terület, ahol nem sikerült olyan jó megállapodást kötni, mint azt a brit kormány szeretne volna. Így jelenleg még számos tisztázatlan kérdés maradt a pénzügyi szektor jövőjét illetően, így a szerző által összefoglalt dilemmák nem vesztek időszerűségükből.

A kötet hetedik alkotórészében (*A brexit árfolyamhatása a nagy-britanniai magyar munkavállalók szemszögéből*) Kutasi Gábor a migráció kérdéskörével foglalkozik. Egészen pontosan arra keresi a választ, hogy a brexit következtében akkor tapasztalható árfolyam-ingadozásra hogyan reagált a külföldről beáramló munkaerő, továbbá ez a tendencia vajon milyen hatással volt a származási ország munkaerőpiaci helyzetére. A kérdéskört Magyarország vonatkozásában vizsgálja, és hipotézisként rögzíti, hogy a külföldön munkát vállalók rendelkeznek valamilyen szintű árfolyam-rugalmassággal, amely befolyásolhatja a földrajzi mobilitásukat.

Ehhez a munkaerő-migráció gazdaságelméletét és az árfolyamelméletet hívja segítségül. Az előbbi a külföldön munkát vállalók motivációit, viselkedését és gazdasági reakcióit méri fel, míg az utóbbi az árfolyam és a munkavállalás összefüggéseit hivatott vizsgálni brit–magyar összefüggésben.

A munkaerő-migráció gazdaságelmélete alapján a szerző bemutatja, hogy a kelet-közép-európai országokból érkező migráció jórészt a gazdasági racionalitáson alapult, azaz akkor indul meg, ha a várható haszon felülmúlja a költségeket. A munkaerő vándorlásának meghatározó tényezőjeként a bérkülönbséget, a munkanélküliséget, a foglalkoztatási lehetőségeket és a földrajzi, kulturális és nyelvi távolságot emelte ki. Kitér továbbá a munkaerő-vándorlás kereskedelmi összefüggéseire, a rokoni-baráti kapcsolatok fontosságára, illetve a külföldiekkel szembeni előítéletek jelentőségére. Ezt követően bemutatja Borjas migráció-többlet-elméletét is, amely a migráció gazdasági hatásait hivatott számszerűsíteni a befogadó ország vonatkozásában.

Az árfolyamelméletre térve a szerző bemutatja a monetarista és a keynesiánus iskola közötti alapvető különbséget az árfolyampolitikát illetően, továbbá az árfolyam alakulását vizsgáló vásárlóerő-paritás és kamatparitás koncepcióira is kitér. Emellett a magyar munkaerőpiac helyzetének vizsgálata is kiemelt figyelmet kap a tanulmányban.

A szerző a kutatás során korrelációt mutatott ki a nagy-britanniai magyar munkavállalók létszáma és a forint–font árfolyam alakulása között, valamint a létszám és a forintban számított brit átlagbér között is. Emellett a szerző kiemeli, hogy bár a hipotézis alátámasztást nyert, mégsem várható tömeges visszavándorlás a magyar munkaerőpiacra, így a szakképzett munkaerő hiányából adódó magyar problémákat a brexit várhatóan nem fogja megoldani.

A nyolcadik rész (*A brexit Kereskedelmi Világszervezetet érintő összefüggései*) szerzője, Szarvas Erik, az Egyesült Királyság Kereskedelmi Világszervezetben (WTO) elfoglalt helyét mutatja be a megállapodással történő, valamint a megállapodás nélküli brexit eseteire is. A kérdés relevanciája egyik esetben sem megkérdőjelezhető, ugyanis – ahogy azt a szerző is kifejti – az Egyesült Királyságban önálló kereskelempolitikát szükséges kialakítani a vámunióból való távozás esetén. Mára már tudjuk, hogy a megállapodás létrejött az Egyesült Királyság és az Európai Unió jövőbeli kapcsolatrendszerét illetően, amelynek eredményeként a szigetország nem tagja többé sem az egységes belső piacnak, sem pedig a vámunióknak. Így kiemelt figyelmet érdemelnek a jelen tanulmányban kifejtett gondolatok. A szerző tanulmányában az Egyesült Királyság Kereskedelmi Világszervezetben elfoglalt helyének bemutatását követően, az összes rendezendő WTO-kérdést sorra veszi, érintve az árukereskedelmet, a szolgáltatáskereskedelmet, a kormányzati beszerzéseket, a vitarendezés és a polgári légi járművek kereskedelmének témakörét.

Az Egyesült Királyság WTO-n belül elfoglalt helyének általános elemzése keretében a szerző bemutatja, hogy az ország saját jogán tagja a WTO-nak, nem pedig (volt) európai uniós tagállami mivoltából adódóan. Mindettől függetlenül a WTO-n belüli kötelezettségek újratárgyalása feltétlenül szükséges, ugyanis csak az Európai Unió részeként rendelkeznek a tagállamok speciális piacirányítási kötelezettségvállalásokkal. A szerző rávilágít, hogy az ország WTO-n belüli újradefiniálásának egyik nagyon fontos lépése egy saját engedményes lista létrehozása, bár az egyes brit politikai és szakmai vezetői nyilatkozatok arra utaltak, hogy ez jórészt az uniós engedményes listák reprodukálásával történhet meg.

Az általános feltérképezést követően a szerző az árukereskedelem témakörére tér rá, ahol az engedményes piacra jutási listák tartalma mellett, a piacra jutást elemzi az ipari termékek, valamint a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek esetében, továbbá kitér a mezőgazdasági és exporttámogatások kérdéskörére is. A szerző kiemeli, hogy a legnagyobb nehézséget a mezőgazdasági vámkontingensek nagyságának meghatározása és az agrártámogatási lehetőségek behatárolása jelenti.

A szolgáltatáskereskedelem kapcsán kiemeli, hogy a brit engedményes lista összeállítása javarészt csak technikai jellegű folyamat, érdemi tárgyalásokat nem igényel a WTO-tagokkal. A szerző ennek okát abban tárja fel, hogy a szolgáltatások kereskedelméről szóló általános egyezmény (GATS) alatt nem harmonizáltak az EU-tagországok kötelezettségei, így az Egyesült Királyság új engedményes listája a tagországokra vonatkozó speciális feltételek törlésével az uniós listából könnyen előállítható.

A kormányzati beszerzésekkel kapcsolatos tárgyalások már jóval több időt igényelnek – mutatja be a szerző, ugyanis a WTO Kormánybeszerzési Megállapodásában

az uniós tagországok maguk nem szerződő felek. A polgári légi közlekedési megállapodás szintén nem vet fel kérdéseket, ugyanis abban az ország saját jogán is tag.

Az Európai Unió és az Egyesült Királyság közötti konfliktusok egyik legérzékenyebb pontja a szigetország nettó befizető pozícióját érintette. Így kiemelt figyelmet érdemel a Szemlér Tamás által jegyzett tanulmány (*A brexit lehetséges hatásai az Európai Unió költségvetésére*), amely egyaránt segítséget nyújthat a brexithez vezető út egy nagyon fontos aspektusának megértésében, továbbá a brexit következményeinek felmérésében. Ahogy a szerző is kiemeli: „A viták túlmutattak magának a költségvetésnek a jelentőségén: az integráció iránti elkötelezettség, a szolidaritás, a kompromisszum- és reformkészség próbáit is jelentik.”

A fejezetben egy rövid történelmi kitérő keretében bemutatja az Egyesült Királyság egykori nettó befizetői pozíciójának tartalmát, az ezzel kapcsolatos konfliktusok hátterét, valamint az e helyzet enyhítésére alkalmazott intézkedéseket is. Ezt követően a brexit költségvetési hatásainak elemzésére kerül sor. A közvetlen hatások között említi a szerző, hogy a kieső brit költségvetési hozzájárulást a bennmaradó, 27 tagállamnak szükséges pótolnia, amely természetesen egyik tagállam szemszögéből sem közömbös tény. A közvetlen hatásokon túlmenően a brexit közvetett hatásait is sorra veszi, amelyek bekövetkezése bár nem a kilépés közvetlen tényére vezethető vissza, azonban azokat jelentősen felgyorsíthatja. Idetartozik például a régiók és az országok gazdasági fejlettségi szintjének és a költségvetéssel szembeni nettó pozíciók változása, a gazdasági növekedés ütemének lassulása, valamint a többéves pénzügyi keretről folytatott tárgyalások megváltozása.

A szerző a tanulmány zárásaként kiemeli, hogy a brexit folyamata új lendületet adott a több évtizede megoldatlan átfogó költségvetési reformnak. Azonban a szerző álláspontja szerint, ez akkor lenne leginkább eredményes, ha a költségvetéssel kapcsolatos viták súlypontja megváltozna, és a nettó pozíciók helyett a közös politikák kerülnének a viták középpontjába.

A kötet utolsó tanulmányában (*A brexit exportra gyakorolt hatása brit és magyar szemszögéből*) a kereskedelmi dezintegráció kérdéskörét járja körbe Kutasi Gábor és Regős Gábor, akik a brexit kereskedelmi hatásainak számszerűsíthetőségét tüzték ki célul, a brit és a magyar gazdaság vonatkozásában. Ennek módszertani háttereként a CGE-modellt és az erre épülő gravitációs modellt alkalmazták.

A szerzők ezt megelőzően elemzik a világkereskedelmi versenyképesség és az integráció-gazdaságtan elméleti megközelítéseit, majd ezt követően a CGE-modell általános elemzésére kerül sor. E módszertan útján vezetik le és számszerűsítik a brexit brit kereskedelemre és magyar exporttevékenységre gyakorolt hatását. Ez utóbbira a gravitációs egyenlet alkalmazásával kerül sor, amelynek állítása szerint a külkereskedelmi forgalmat a két ország mérete pozitívan befolyásolja, míg a köztük lévő távolság negatívan.

3. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

A szerzők ambiciózus feladatra vállalkoztak a tanulmánykötet megírásával, ugyanis rendkívül nehéz feladat a brexit különböző scenárióit és hatásait elemezni, még a jelenlegi tudás birtokában is. A szerzők azonban mélyreható szakmai tudásukról tanúbizonyságot téve olyan értékteremtő, az események előrehaladása ellenére is időszerű kötetet hoztak létre, amely amellett, hogy kiválóan összefoglalja a tárgyalások fő folyamatait az általa időben átfogható időszakban, hozzájárulhat az Európai Unió és a tagállamok közötti viszonyrendszer újraértelmezéséhez, és előremutató lehet az európai integráció jövőjére nézve is. Így a brexit forgatókönyveit és hatásait minden oldalról áttekintő, rendkívül alapos szakkönyvet jó szívvel ajánlom a szakértőknek, területen dolgozó vezetőknek, oktatóknak, kutatóknak, hallgatóknak, továbbá a témát kevésbé ismerő érdeklődőknek is, akik csak ismeretbővítési jelleggel szeretnék átfogó képet kapni a brexitről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Halmai Péter: A Brexit lehetséges gazdasági hatásai. *Európai Tükör*, 21. (2018), 2. 7–32. Online: <https://doi.org/10.32559/et.2018.2.2>
2. Halmai Péter (szerk.): *A brexit forgatókönyvei és hatásai*. Budapest, Dialóg Campus, 2020a.
3. Halmai Péter: A dezintegráció gazdaságtana. A brexit esete. *Közgazdasági Szemle*, 67. (2020b), 9. 837–877. Online: <https://doi.org/10.18414/KSZ.2020.9.837>
4. Halmai Péter: *Európai gazdasági integráció*. Budapest, Dialóg Campus, 2020c. Online: https://antk.uni-nke.hu/document/akk-copy-uni-nke-hu/717_Europai_gazdasagi_integracio.pdf
5. Halmai Péter: *Mélyintegráció. A Gazdasági és Monetáris Unió ökonómiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2020d.
6. Halmai Péter: A populizmus ára: a Brexit adó. *Magyar Tudomány*, 181. (2020e), 12. 1621–1635. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.12.6>

Malustyik Brigitta tanársegéd, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszékének munkatársaként a *Közigazgatás alapintézményei*, a *Szociális-kulturális igazgatás és a Gazdasági közigazgatás* című tantárgyak oktatásával foglalkozik. Tanulmányait a Nemzeti Közszerológati Egyetemen végezte, 2017-ben közigazgatás-szervező, majd 2019-ben okleveles közigazgatási szakértő szakképesítést szerzett. Jelenleg a Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskolájának PhD-ösztöndíjas doktori hallgatójaként folytatja tanulmányait, ahol a szociális biztonság európai uniós vonatkozásait kutatja.